

AMPİRİK ARAŞTIRMANIN SOSYOLOJİK KURAMA ETKİSİ*

Çev. Dr. Mine TAN

Tarihin, basma kalıp yargıları çürütmekte özel bir yeteneği vardır. Bu, örneğin, sosyolojinin tarihsel gelişiminde izlenebilir. Dünyasal olgularla zehirlenmemiş katıksız fikirler evreninde yükselen toplumsal kuramcı basma kalıbı, elinde soru kağıdı ve kalem, tek tek ve anlamsız istatistiklerin ardında koşan toplumsal araştırmacı basmakalıbı kadar hızla eski modaya dönüşmektedir. Çünkü son yıllarda sosyolojinin yapısını kurarken kuramcı ile deneyci birlikte çalışmayı öğrenmişlerdir. Daha da ileri giderek, bu süreç içinde birbirleriyle konuşmayı öğrenmişlerdir denilebilir. Kuramla araştırmayı birlikte ele alan kimselerin sayısının artmasıyla bazan bu, yalnızca sosyologun kendi kendisiyle anlaşmayı öğrenmesi anlamına gelmektedir. Uzmanlaşma ve bütünleşme elele gelişmiştir. Bütün bunlar yalnız kuramla ampirik araştırmanın karşılıklı olarak *etkileşmeleri gerektiğinin* anlaşılmasını sağlamakla kalmamış, karşılıklı olarak *etkileştikleri* sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Dolayısıyla, kuramla araştırma arasındaki ilişkileri konu alan incelemelerin tamamen programatik nitelikte olmalarına artık gereksinme kalmamıştır. Kuramsal yönelimli araştırmaların genişlemesiyle birlikte her ikisi arasındaki gerçek ilişkilerin verimli olarak tartışılması olanağı doğmuştur. Hepimizin bildiğimiz gibi bu tür tartışmaların sayısı az değildir. Bilimsel dergiler bunlarla doludur. Bunlar genellikle ve imrenilecek bir berraklıkla ampirik araştırmanın başlatılması, biçimlenmesi ve yürütülmesinde kuramın rolü üstünde odaklaşırlar. Ancak, tek yönlü değil de karşılıklı etkileşim söz konusu olduğu olduğu içindir ki etkileşimin diğer yönünü-ampirik araştırmanın toplumsal kuramın gelişimindeki rolünü incelemek de yararlı olabilir. Yazımızın amacı budur.

* "The Bearing of Empirical Research on Sociological Theory", Robert K. Merton, On Theoretical Sociology, including Part I of Social Theory and Social Structure, 1967, Social Theory and Social Structure, 1957 den yeni bası, s. 156-171.

Araştırmanın Kuramsal İşlevleri

Birkaç dikkat çekici istisna dışında zamanımızdaki sosyolojik tartışmaların çoğu ampirik araştırmanın temel işlevini varsayımların sınanması veya doğrulanması olarak göstermişlerdir. Bu işlevin hakkıyla yerine getirilmesi için izlenen model açık ve bellidir. Araştırmacı bir tahmin veya varsayımla işe başlayarak buna dayanan çeşitli çıkarsamaları varsayımı doğrulayan veya çürüten ampirik testlerden geçirir.¹ Ne var ki bu mantıksal bir modeldir ve kuşkusuz verimli bir araştırmada gerçekten ne olup bittiğini anlatmak bakımından yetersizdir. Bu model bir dizi mantık kuralını ortaya koyar, araştırmada ne olup bittiğini değil. Mantıkçıların gayet iyi bildikleri gibi mantıksal model deneyin geliştirilmesine çalışırken onu saptırabilir de. Diğer modellerde olduğu gibi, o da olayların zaman içindeki sıralanmasından hareket eder. Gözlemin yaratıcılık rolünü küçümsediği gibi kuramın yaratıcılık rolünü abartır. Zira araştırma yalnızca gözlemlerle birleştirilmiş mantıktan ibaret değildir. Araştırmanın, genellikle sunulmuş biçimi olan aşırı mantıksal sıralamadan belli olmasa bile, mantıksal boyutları yanında psikolojik boyutları da vardır.² Bizim ortaya koymak istediğimiz, araştırmanın toplumsal kuram üzerindeki hem psikolojik hem de mantıksal baskılarıdır.

Temeldeki tezimiz ampirik araştırmanın kuramı denemek ve doğrulamak gibi pasif bir rolden çok daha ileriye gittiğidir. Araştırma etkin bir role sahiptir: kuramın gelişimini biçimlendirmek bakımından en az dört önemli işlevi vardır. *Kurama yol açar, yeniden biçimlendirir, yönünü değiştirir ve açıklığa kavuşturur.*³

1. Serendipity Modeli

(Öngörülmemiş, Ayrıcalı ve Stratejik Veri Yeni Bir Kuramın Oluşumunu Zorlar)

Belli koşullar altında, bir araştırmanın bulguları yeni bir toplumsal kurama yol açabilirler. Daha önceki bir yazımızda bu durum gayet

1 Örneğin, bkz. Stouffer'in "Theory of intervening opportunities"inin G.A. Lundberg tarafından yönetsel eleştirisi, "What are sociological problems?" American Sociological Review, 1941, 6, 357-369.

2 Bkz. R. K. Merton, "Science, population and society", The Scientific Monthly, 1937, 44, 170-171; Jean Piaget'nin karşıt tartışması için bkz. Judgment and Reasoning in the Child, (London, 1929), Chaps, V, IX, William H. George'un yorumu için bkz. The Scientist in Action, (London, 1936), 153. "Bir araştırmanın gidişi yayınlanmak için kaleme akındığı biçimde değildir."

3 Dördüncü fonksiyon, yani açıklığa kavuşturma, Paul F. Lazarsfeld'in yayınlarında kapsamlı olarak işlenmiştir.

özet olarak şöylece ifade edilmekteydi: “Verimli bir ampirik araştırma kuramdan çıkarılan varsayımları denemekle kalmaz yeni varsayımlar da ortaya koyar. Bu, araştırmanın ‘serendipity’ ögesi olarak adlandırılabilir, örneğin, araştırılması düşünülmeyen bazı geçerli sonuçların rastlantı veya zeka yardımıyla ortaya çıkarılması gibi.”⁴

Serendipity^{4a} modeli oldukça bilinen bir denem olan *öngörülmemiş ayrıcalı ve stratejik* bir verinin yeni bir kuramın geliştirilmesine veya mevcut bir kuramın genişletilmesine yol açması anlamına gelir. Modelin

4 R.K. Merton, “Sociological Theory,” American Journal of Sociology, 1945, 50, 469. 1754 de Horace Walpole tarafından içat edildiğinden bu yana pek az itibar gören bu garip *serendipity* terimi, ilginç olarak, fizyolog Walter B. Cannon tarafından da araştırmanın bu ögesini anlatmakta kullanılmıştır. Canon, The Way of an Investigator, (New York: W.W. Norton, 1945), Chap. VI de çeşitli bilimsel alanlarda serendipity hallerine birçok örnekler vermiştir.

4a Yukarıdaki notun yazıldığı 1946 dan bu yana, serendipity sözcüğü, bütün etimolojik garipliğine rağmen akademik çevrenin sınırlarının ötesine taşmıştır. Bu yayılmanın göze çarpar hızı son zamanlarda terimin New York Times in sayfaları arasındaki hareketliliğinden de bellidir. 22 Mayıs 1949 da Times’ın bilim editörü Waldemar Kamppfert, bilimin son gelişmelerine ayrılmış iç sayfalardan birinde fen araştırmacısı Ellice McDonald’ın bir makalesini özetlerken serendipity’e atıf yapmıştır. Üç hafta sonra, 14 Haziranda, Times gazetesinin kitap eleştiricisi Orville Prescott da sözcüğün çekiciliğine kapılmış olmalı ki, bir kitap eleştirisinde, kitabın garip sözcüklere tutkun kahramanının serendipity sözcüğünü bilip bilmediğini merak etmektedir. 1949 Bağımsızlık Bayramında, serendipity’nin toplumca benimsendiğini görüyoruz. Niteleyici turnak işaretlerinin içinden çıkmış olarak, uygun bir tanımlayıcı cümlecige artık gerek-sinme duymadan ve herhangi bir süsleme veya mazeret kullanmaksızın serendipity, Times’ın birinci sayfasında boy göstermektedir. Bu önemi kazanması Oklahoma City den gönderilen ve penisilinin kaşifi Sir Alexander Fleming’in Oklahoma Tıbbi araştırmalar Vakfını açarken yaptığı konuşmayı bildiren bir haber dolayısıyladır. (Haberde, Robert K. Plumb’un notu altında, “Sir Alexander’ın hastalığı giderici modern ilaçların geliştirilmesine yol açan deneyi sık sık, bilimde serendipity’nin önemine olaganüstü bir örnek olarak gösterilmektedir. Fleming penisilini rastlantı sonucu bulmuştu ama bilimsel rastlantılarda anlam arayacak biçimde yetiştirilmişti” denilmektedir.) Bilime ayrılmış iç sayfalardan, kitap eleştiricisinin kısa sütunlarına, buradan da popüler birinci sayfalara kadar bütün bu yolculukları sırasında serendipity sözcüğü dile yerleşmiştir. Belki de çok geçmeden kendisine kısaltılmış Amerikan sözlüklerinde rastlamak mümkün olacaktır.

O halde bu, uzun süre gündelik kullanılıştta rastlanmayan bir terimin yeniden keşfi ve oldukça sık kullanılmaya başlanmasının bir diğer örneğidir. (IV. Bölümde *anomie* teriminin benzer tarihçesinden sözeden dipnot 6 ile karşılaştırınız.) Yine burada, son yıllarda bu uydurma, kulağa garip gelen ve kullanışlı terimin kültürel yansımalarına neyin yolaçtığı sorulabilir.

Bu tür sorular, Elinor G. Barber’la benim serendipity sözcüğünün kültürel yayılmasıyla ilgili sosyolojik semantik konusundaki monografik bir çalışmamızda ele alınmıştır. Söz konusu çalışma, on sekizinci yüzyılda terimin ortaya çıktığı toplumsal ve kültürel ortamı; ilk karşılaşıldığı zamandaki yeni sözcüklere karşı kalıplaşmış tepkileri; on dokuzuncu yüzyılda ilk yayınlandığı sıralardaki fikir iklimini; içinde yayıldığı edebiyatçılardan, fizik ve sosyal bilimcilerden, dilci ve tarihçilerden oluşan farklı sosyal çevreleri, yayılma seyri içinde geçirdiği anlam değişiklikleri ile çeşitli ideolojik kullanımlarını incelemektedir.

bu ögelerinden herbiri kolaylıkla betimlenebilir. Verinin herşeyden önce gelen bir özelliği öngörülmemiş olmasıdır. Belli bir varsayımın sınanmasına yönelik araştırma, raslantı sonucu öyle bir yan ürün ortaya çıkarır ki bu beklenmedik gözlem araştırmanın başlatıldığı zamanda söz konusu olmıyan kuramlara yol açar.

İkinci olarak, bu gözlem ya yürürlükteki kuramla ya da diğer yerleşmiş olgularla tutarsız görüldüğü için ayrıcalı, şaşırtıcı⁵ özelliktedir. Her iki halde de bu tutarsız görünüş merak uyandırır, araştırmacıyı “veriden bir anlam çıkarmaya,” onu daha geniş bir bilgi çerçevesine oturtmaya yöneltir. Araştırmacı incelemesini derinleştirir. Yeni gözlemlerde bulunur. Gözlemlerden çıkarsamalara gider ki kuşkusuz bu çıkarsamaların çoğu kendi genel kuramsal yönelimine dayanmaktadır. Verilerin içine daldıkça verimli bir araştırma açısına rastlaması olasılığı da artacaktır. Yeni tahmininin haklı olduğunun kanıtlanması gibi şanslı koşullarda, ayrıcalı veri eninde sonunda yeni veya genişletilmiş kurama yol açar. Böylece ayrıcalı verinin uyandırdığı merak geçici olarak yatıştırılmış olur.

Üçüncü olarak, beklenmeyen olgunun stratejik olması, yani genel kuramı etkileyen bir takım sonuçlara yol açması gerektiğini söylerken, kuşkusuz verinin kendisinden ziyade gözlemcinin veriye getirdiği özellikleri gözönüne almaktayız. Zira parçada bütünün izlerini sezinlemenin kuramsal bakımdan duyarlı bir gözlemciyi gerektirdiği açıktır. İnsanlar yüzyıllar boyu dil sürçmesi, kalem sürçmesi, baskı yanışı, bellek yanılması gibi önemsiz olayları izledikleri halde ancak Freud’un kuramsal duyarlılığı bunları baskı ve sempotomatik davranışlar kuramını genişletmeye yarayan stratejik veriler olarak görmeyi sağlamıştır.

O halde, *serendipity* modeli araştırmacıyı kuramı genişletmeğe yarayan yeni bir araştırma yönüne zorlayan öngörülmemiş, ayrıcalı ve stratejik bir veriyle ilgilidir. *Serendipity*’nin örneklerine bir çok disiplinlerde rastlanmaktadır, ancak bir burada son zamanda yapılmış bir sosyolojik araştırmaya dikkati çekmek istiyoruz. Genellikle işçi sınıfı statüsündeki 700 kadar ailenin oluşturduğu bir uydukent topluluğu olan Craftown’un toplumsal örgütlenmesi hakkındaki araştırmamız sırasında,⁶ bura halkının bir önceki yerleşme yerlerine kıyasla daha geniş

5 Çok daha önce Charles Sanders Peirce çıkarsamada bir adım olarak hipotezin kurulmasını ve kabulünü (ki buna “örnekseme” –abduction– adını vermektedir) anlatırken “beklenmeyen olgu”nun stratejik rolüne dikkat çekmiştir. Bkz. *Collected Papers*, VI, 522-528.

6 Lavanburg Vakfından sağlanan bağışla yapılmakta olan Konut Sosyolojisi ve Sosyal Psikolojisi çalışmalarından alınmıştır.

oranda kentsel, siyasal ve diğer gönüllü örgütlerle ilişkili olduklarını saptadık. Daha sonra az çok rastlantı sonucu, gruplara katılma oranındaki bu artışın aynı zamanda bebek ve küçük çocuk sahibi ana-babalar arasında görüldüğü kaydettik. Bu bulgu sağduyusal bilgilerle oldukça tutarsız görünmekteydi. Zira bilindiği gibi, özellikle alt ekonomik düzeylerde, çocuklar genellikle ana-babayı eve bağlayarak evin dışındaki örgütlenmiş gurup hayatında etkin rol almalarını kösteklemektedirler. Ne var ki, Craftown'daki ana-babalar davranışlarını kolaylıkla açıklayabilmekteydiler. Çeşitli örgütlere üye olan bir anne "geceleri dışarıya çıkmak büyük bir güçlük yaratmıyor" diyordu. "Burada çocuklara bakacak gençler bulmak gayet kolaydır. Çevremizde eskiden yaşadığımız yere kıyasla çok daha fazla genç var."

Zihinleri karıştıran bir başka veri olmasa bu açıklama oldukça yeterli bulunup araştırmacının merakını yatıştırabilirdi: Birçok yeni konut toplumunda olduğu gibi, aslında Craftown'da da ergenlik çağındakilerin oranı gayet düşüktü- 15-16 yaş gurubundakiler örneğimizin yalnızca yüzde 3.7 sini oluşturmaktaydı. Daha da ilginç yetişkinlerin çoğunluğu yani yüzde 63 ü, 34 yaşının altında olup bunların çocukları bebeklerin ve gençlerin fevkalade büyük oranını oluşturmaktaydı. Dolayısıyla, Craftown'da çocuklara bakacak gençlerin fazla olması bir yana, bunun karşısı söz konusuydu: ergenlik çağındakilerin on yaşından küçük çocukların sayısına oranı 1/10 du; oysa ki aynı ailelerin daha önceki yerleşme yerlerinde aynı oran 1/1.5 kadardı.⁷

O halde, başlangıçtaki gözlem, programımızda yer almayan ayrıcalığı bir olguyla karşılaşılmış bulunuyordu. Craftown'daki araştırma alanına ergenlik çağındaki çocuk bakıcıların fazlalığı konusunda, hayal gücüne dayalı bir varsayımla girmemiştik ve zaten giremezdik de. Burada hem öngörmediğimiz, hem de ayrıcalığı bir gözlem söz konusu idi. Bu gözlem aynı zamanda stratejik olabilir miydi? Gözlemimizin "asli" önemi konusunda baştan herhangi bir ön yargıda bulunmadık. Bu gözlem son savaş sırasında ceppe iki oğlu bulunan Freud'un "Düşman Görz Önünde" (Die Feinde vor Görz) şeklindeki bir gazete manşetini "Görz Barışı" (Der Friede von Görz) olarak okumasından ne daha fazla ne de daha az ayrıntı niteliğindedi. Freud bu önemsiz olayı alarak stratejik bir olgu haline dönüştürmüştü. Craftown halkının

7 On yaşından küçük çocuklarla 10-19 yaşları arasındakilerin oranlarını karşılaştıracak olursak Craftown'la bura halkının daha önceki yerleşme yerleri arasında yaş dağılımı bakımından aynı tutarsızlığı izlemekteyiz. Kıyaslamaya temel olarak beş yaşından küçük çocukları aldığımızda oransızlığın daha da belirgin olduğunu görmekteyiz.

öznel görüşleri ile nesnel olgular arasında göze çarpan tutarsızlık bunun gibi bir dönüşümden geçmediği takdirde ihmal edilebilirdi, çünkü toplumsal bir anlamı yok gibiydi.

Bu yanılsamayı genel bir kuramsal problemin özellikle ilginç örneği haline getiren şey bunu yalnızca olgulara karşıt bir inancı yaymaya çalışan çıkar sahiplerinin düzmecesi olarak açıklamanın güçlüğü idi. Genellikle, faydacı kuramdan çıkarılan kavramsal bir planla çalışan bir sosyolog, yanlışlığı apaçık bir toplumsal inançla karşılaştığı zaman çıkarları bu inanca yatırım yapmaya ve onu yaymağa uygun düşen özel guruplar arar. "Propaganda" iddiasının ekseriya kuramsal bakımdan sağlam bir çözüm olduğu sanılır.⁸ Ancak, mevcut durumda böyle bir çözüm söz konusu olamazdı. Craftown'daki yaş dağılımını yanlış yorumlamayı istiyecek herhangi bir toplumsal yanılsamanın kaynağı ne olabilirdi?

Diğer bazı kuramcılar çıkış noktaları konusunda fikir vermekteydidiler. Bir kere Marx'ın insanın "bilincini toplumsal durumu belirler" şeklindeki önerisi vardı. Durkheim'in toplumsal tasarımların, bunların temelindeki gerçeklik inanç sahiplerinin fikirlerine objektif olarak uymasa bile, bir bakıma toplumsal gerçekliği yansıttığı hakkındaki teoremi mevcuttu. Sherif'in, "toplumsal etkenlerin" yapısallaşmamış durumlarda seçici algılama ve yargılar için çerçeve sağlayacağı hakkındaki tezi vardı. Bilgi sosyolojisinde, toplumsal konumun algı, inanç ve düşüncelerin açılarını belirlediği görüşü egemendi. Ancak, bütün bu genel yönelimler⁹ anlamlı olmakla beraber toplumsal yaşamın *hangi* özelliklerinin, toplumsal gerçekliğin *hangi* yanlarının, *hangi* toplumsal konumun bu yanlış inanca yol açtığını doğrudan doğruya göstermiyorlardı.

İpucu, bura halkıyla daha sonra yapılan görüşmeler sırasında beklenmedik bir biçimde ortaya çıktı. Craftown faaliyetlerinin etkin üyelerinden olan, altı yaşından küçük iki çocuk annesi bir kadının deyişiyle:

8 Şurası bir gerçek ki, çıkar gurupları zaman zaman gerçek olmayan propaganda yayarlar ve bu da kitlelerin yanlış görüşlerini güçlendirir. Ancak asılsız halk inançları hakkındaki çıkar gurubu veya masum aldatmaca teorileri her zaman en verimli çıkış noktalarını oluşturmadıkları gibi inançların kabul veya reddinin temellerini de pek açıklyamamaktadırlar. Yukarıdaki örnek pratik bakımdan önemsiz olmasına rağmen bir faydacı analiz şemasının sınırlılıklarını yeniden göstermek açısından anlamlıdır.

9 Bölüm Ilde kuramla genel yönelimler arasındaki farklılıkların tartışılmasında olduğu gibi.

Kocam ve ben eskisinden çok daha fazla birlikte dışarı çıkıyoruz. Gördüğünüz gibi, çevremizde çocuklara bakacak daha fazla kimse var. Burada yaşayanların çoğunluğunu tanıdığınız için on üç-on dört yaşındaki çocuklara çok daha fazla güvenebiliyorsunuz. Büyük bir kentde olsanız hemen hemen yabancı olduğunuz bir kimsenin evinize gelmesini okadar rahat karşılamazsınız.

Bu örnek “yanılgı”nın sosyolojik köklerinin Craftown halkını saran çevre ilişkilerinin yapısında bulunacağını açıkça göstermektedir. Söz konusu inanç, sayısal gerçekliğin değil topluluk dayanışmasının farkında olunmayan bir yansımasıdır. Craftown’daki ergenlerin sayısı değil, çocuk bakımında yardımcı arayan ana-babaların yakından tanıdığı ve dolayısıyla toplumsal bakımdan kendileri için mevcut olan kimselerin sayısı fazladır. Kentsel bir yerleşimden yeni gelmiş Craftown halkının çoğunluğu şimdi kendilerini fizik yakınlığın karşılıklı dostluklara dönüştüğü bir çevrede bulmaktadırlar. Yanılsama, gençleri ancak iyi tanıdıkları ve dolayısıyla güvendikleri takdirde potansiyel çocuk bakıcısı olarak “var” kabul eden kimselerin görüş açısını belirtmektedir. Kısacası algı güvenin ve güven toplumsal dayanışmanın bir işlevi olmaktadır.¹⁰

Sosyolojik görüş açısından, bu öngörülmemiş bulgu sosyal algılamamanın toplumsal çerçevenin bir ürünü olduğu kuramına uymakta ve onu genişletmektedir. Bu bulgu bireylerin toplumun diğer üyelerinden belli kural, yargı ve ölçütleri özümlemelerine bir örnek olmaktan da ileri giderek “toplumsal normlar psikolojisini”¹¹ de genişletmektedir. Zira toplumsal algının insan ilişkileri yapısının bir türevi olduğunu göztermektedir.

Böylece, *serendipity* modelinin işleyişini şu şekilde özetlemek mümkün görünmektedir: beklenmedik ve ayrıcalı bir bulgu araştırmacının merakını uyandırmakta, yeni bir varsayıma yol açan, önceden düşünülmemiş bir yan-yola sapmasına neden olmaktadır.

10 Araştırmadan sağlanan veriler doğrulayıcı kanıt sağlamaktadır. Küçük çocukların olagan üstü yüksek oranı gözönüne alındığında bunların ana-babalarının yüzde 54 ünün “Craftown’da dışarı gitmek istedikleri zaman” eskiden yaşadıkları yerlerde olduğundan “daha kolaylıkla çocuk bakıcısı bulduklarını” söylemeleri gayet ilginçtir; yalnızca yüzde 21 i daha fazla güçlükle karşılaştıklarını, yüzde 25 i ise herhangi bir fark göremediklerini belirtmişlerdir. Daha geniş kentsel çevrelerden gelenlerin Craftown’da yardımcı bulmak bakımından kendilerini daha rahat hissettikleri görülmektedir. Öte yandan, varsayımımızdan beklediğimiz gibi, Craftown’la daha fazla ilgilenen ve özdeşleşen kimseler bu yardımı daha kolay bulduklarına inanmaktadırlar. Bunlardan yüzde 61 i, başka çevrelerle özdeşleşenlerden ise yüzde 50 si bu kolaylığa inanmakta, önceki gruptan yüzde 12 si, sonrakinden ise yüzde 26 sı daha büyük güçlük duymaktadır.

11 Muzaffer Sferif’in *The Psychology of Social Norms* adlı kitabı her ne kadar sosyal faktörler kavramını oldukça sınırlı biçimde ele almaktaysa da bu konuda temel kaynak olarak gösterilmek gerekir.

2. Kuramın Yeniden Düzenlenmesi

(Yeni Veriler Kavramsal Çerçevenin Geliştirilmesini Zorlar)

Ampirik araştırmanın kuramın genişletilmesine hizmeti yalnız ayrıcalı olgular yoluyla olmaz. Araştırma bunu aynı zamanda o ana kadar ihmal edilmiş olguları tekrar tekrar gözlemleyerek de yapar. Konuya uygulanmakta olan bir kavramsal çerçeve bu olguları yeterince değerlendirmiyorsa araştırma, kuramın yeniden formüle edilmesi için ısrarlı baskıda bulunur. Böylece çözümleme planına sistematik olarak alınmamış bulunan değişkenlerin kullanılmasına yol açar. Dikkat edilecek olursa burada verilerin ayrıcalı, beklenmedik, veya kuramla tutarsız oluşu değil, yalnızca o zamana kadar önemli görülmeişleri söz konusudur. Serendipity modelinin yeni bir çözümleme yolundaki baskısına karşılık, reformülasyon modeli o zamana kadar savsaklanmış ve fakat kuramla ilgili bir olgunun kavramsal çerçeveyi genişletmek yolundaki baskısını eksen olarak alır.

Bu modelin toplum bilimdeki örnekleri az değildir. Örneğin, bir dizi yeni ampirik olgu, Malinowski'yi büyü kuramına yeni ögeler katmaya yöneltmiştir. Malinowski kuramının ayırıcı özelliğine yol açanlar Trobriand adası halkıydı. Bunların iç gölde güvenilir bir zehirleme yöntemiyle tehlikesizce ve bol miktarda av yakalamaları olasılığı kesindi. Ne belirsizlik ne de önlenemeyecek bir tehlike söz konusu değildi. Malinowski bu durumda büyüye başvurulmadığını izlemişti. Av olasılığının belirsiz ve ciddi tehlikelerin mevcut olduğu açık deniz avlanmasında ise büyü törenleri geliştirilmişti. Bu semereli gözlemlerden, büyü inancının insanın pratik uğraşlarındaki belirsizlikleri kapatmak, güvenci berkitmek, kuşku azaltmak, içinden çıkılmaz görünen olaylarda kaçış yolları açmak için ortaya çıktığı kuramı doğdu. Büyü, pratik amaçlara ulaşmak için tamamlayıcı bir teknik olarak yorumlanmaktaydı. Daha önceki büyü kuramlarına -özellikle büyü ile tehlikeli, rastlantılı ve denetim dışı olayların ilişkilerine- yeni boyutların katılmasına yol açan bu ampirik olgulardı. Bu olguların önceki kuramlarla tutarsızlığı değil, önceki kavramsal çerçevelerin bunları yeterince değerlendirmemeleri söz konusuydu. Malinowski tasarlanmış bir varsayımı sınıamıyordu-anlamlı ampirik verileri temel alarak genişletilmiş ve geliştirilmiş bir kuram hazırlıyordu.

Ampirik verilerin belli bir kuramı yeniden düzenlemek yolundaki baskılarına örnek olarak daha yakın çevremizdeki bir incelemeye bakabiliriz: Bu inceleme, kitleyi inandırmanın tek dramatik örneğine, bir radyo yıldızı olan Kate Smith'in on sekiz saatlik tekrarlı radyo yayını

yoluyla bir gün içinde büyük miktarlarda savaş tahvili satmasına ilişiktir. Amacım bu kitleyi inandırma olayının¹² nedenlerini ayrıntılarıyla incelemek değil, yalnızca bu çalışmadan çıkarılan iki olayın sonuçları üzerinde durmaktır.

Bir kez, yoğun görüşmeler yaptığımız kimselerden -Smith'e savaş tahvili almayı taahhüt eden New York'lulardan- bir çoğu aynı zamanda reklam, propaganda ve ticaret dünyasından tiksintilerini ifade etmişlerdir. Bu dünyanın kendilerine karşı manevra çevirdiğini görmekte ve bundan hoşlanmamaktadırlar. Bir tür sahte cemaat toplumu modeli sayılabilecek olan-müşteriyi daha iyi manipüle etmek için onunla kişisel olarak ilgilenildiği zannını veren ustalıkla satıcılık yöntemlerine karşı nefret duyduklarını belirtmişlerdir. Bir küçük tüccar bunu şöyle ifade ediyordu: "Ben kendi işimde bazı kimselerin nasıl düzmece dostluk, içtenlik gösterileriyle işlerini yürüttüklerini görebiliyorum." Rekabete dayanan, parçalara ayrılmış metropoliten toplumda yaşayan bu kimseler ortak değerlerin özel çıkarlar keşmekeşinde eridiği bir karşılıklı güvensizlik, anomie ortamını tanımlamaktaydılar. Toplum karşılıklı hilelerin çatıştığı bir arena olarak görülmekteydi. Davranışların çıkarlardan arındığına pek az kimse inanıyordu.

Ancak ikinci bir olgu bütün bunlara karşıt yönde idi: Smith'in tahvil yarışının bu kimseler arasındaki inandırma gücü büyük ölçüde onun dürüstlüğüne ve içtenliğine olan inaçlarına dayanmaktaydı. Aynı şey bin kadar New York'ludan oluşan, nüfusun daha geniş bir çapraz kesit örneği üzerindeki kamu oyu yoklamalarında da saptanmıştı. Bunların yüzde 80 i Smith'in bütün gün devam eden maraton yarışında yalnızca savaş tahvillerinin satışını artırmayı amaçladığını düşündüğü halde, yalnız yüzde 17 si aynı zamanda kendisine reklam sağlamayı, ve yüzde 3 ü gibi ihmal edilebilir bir azınlık öncelikle kendine reklam sağlamayı düşündüğüne inandıklarını söylemişlerdi.

Yıldızın içtenliği üzerindeki bu vurgu, onun, her hafta en az altı radyo reklam programına çıktığı dikkate alınırca, şöhretlerin oluşumunun araştırılması bakımından özellikle ilginç bir sorun olarak belirlemektedir. Smith de diğer reklamcı ve yıldızlarla aynı faaliyetlere katılmakla beraber, görüştüğümüz kimselerin çoğu tarafından, diğerlerinin temsil ettiği herşeyin tam karşıtı olarak görülmekteydi. Bir hayranının deyişiyle, "Smith içtendi, söylediği herşeye inanırdı. Yaptığı orada oturup konuşmak ve bunun için para almaktan ibaret değildi. O bütün ötekilerden farklıydı."

12 Merton, Fiske ve Curtis, Mass Persuasion.

Smith'in içtenliğine olan bu inanç nereden ileri gelmektedir? Şurası bir gerçek ki, yabancılaşma ve uzaklaşma duygularına yol açan toplum, aynı zamanda çok kimsede güvenmek, inanmak ve bağlanmak gereksinme ve istediğini de doğurmaktadır. Fakat başka durumlarda güvençsiz olan bu kimseler için Smith'in bir inanç objesi oluşunun sebebi nedir? Neden o, sahte ve yalan şeylerden uzak kalmak isteyen kimselere dürüst ve içten olarak gözükmektedir? Neden onun dürtülerinin sınıf gururunun, ihtiras ve tamahın üstünde olduğuna inanılmaktadır? Smith'in içtenlik simgesi olarak yarattığı görüntünün toplumsal psikolojik kaynakları nelerdir?

Biz burada çeşitli kaynaklardan kitleyi inandırma kuramıyla en yakından ilgili olan birini incelemek istiyoruz. Radyodan tahvil maratonunu dinleyenlerin, dinlemeyenlere kıyasla, Smith'in çıkar gözetmeyen yurtseverliğine daha fazla inanmaları bize bir ipucu sağlamaktadır. Bu durum tahvil satışı maratonunun Smith'in içtenliğine olan inancı artırdığını göstermektedir. Ancak, yıldızın içtenliğine zaten inanmış hayranlarının maraton yarışını dinleme olasılığının daha fazla olabileceğini de kabul etmek zorundayız. Dolayısıyla, maratonun bu inancı gerçekten güçlendirip güçlendirmediğini saptamak için yıldız programlarını sürekli izleyenlerle aslında onun hayranı olmıyanları karşılaştırmamız gerekmektedir. Her iki gurup içinde de, maratonu dinliyenlerin önemli bir çoğunluğu Smith'in tamamen yurtseverlik amacıyla davrandığına inanmaktadırlar.^{12a} Bu onun hayranları için olduğu kadar her zamanki programlarını izlemiyenler için de doğrudur. Başka bir deyişle, Smith'in içtenlik görüntüsünün güçlenme süreci içinde bir resmini çekmiş olmaktadır. Bir şöhretin kurulması sürecini orta yerde dondurmaktayız.

Ancak, maraton Smith'in içtenliğine olan inancı artırdıysa bu hangi nedene bağlı olmuştur? Bu noktada, yaptığımız yoğun görüşmeler, yapmacıksız ve aydınlatıcı ayrıntılarıyla, yoklamamızın sayısal sonuçlarını yorumlamamıza yardım etmiştir. Maraton çok büyük güçlükler içinde kararlı, azimli bir çabanın tüm atmosferini taşımaktaydı. Bazıları bu çabada gerilim ve cesur bir ısrarın belirtilerini sezinlemişlerdi. Anlayışlı bir ev kadını "sesi sonlara doğru artık o denli güçlü çıkmıyordu, fakat iyi bir asker gibi en sonuna kadar dayandı" diyordu. Diğer bazıları bu yorgunluk ve cesur gayret içinde kendilerini onun yerine koyuyorlardı. Yıldızın yardımcısı Ted Collins'in yayınladığı endişe verici raporlar Smith'in içinde bulunduğu sıkıntıya duyulan

12a Sayısal veriler için bkz. ibid., s. 87-88.

ilgiyi kuvvetlendiriyordu. Bir denek “artık buna dayanamıyacağımı sanıyordum. Mr. Collins’in onun tükendiği hakkındaki ifadesi beni öylesine etkiledi” diyordu. Maraton bir özveri töreninin özelliklerini kazanmıştı.

Kısacası, Smith’in içtenliğini doğrulayan şey ne söylediğinden ziyade ne yaptığıydı. On sekiz saatlık bir yayın dizisinin yarattığı tahmin edilen gerginlik ve sıkıntı, yani sözcükler değil de davranışlar, kesin kanıtı sağlamaktaydı. Dinleyiciler Smith’in kendi kendini gereksizce dramatize ettiğini düşünseler bile onun bütün gününü bu işe ayırdığını gösteren kesin kanıtı görmezden gelemezlerdi. Smith’in davranışının apaçık kanıtını değerlendiren bir başka denek “o bütün gün devam ettiği halde diğerleri etmedi. Dolayısıyla, onun daha çok özveride bulunduğu ve daha içten olduğu görülüyordu” diyordu. Bir inandırma süreci olarak maraton, dinleyicilerin baştaki kuşku ve güvensizliklerini önce isteksizce, sonra kayıtsız şartsız Smith’in dürüstlüğüne kabule dönüştürmüştü. Peşpeşe gelen yayınlar sözcüklerdeki bir vaadın eylemle gerçekleşmesine hizmet etmişti. Sözcükler yıldızın davranışlarıyla desteklenmişti. Sözün değeri davranışlarla desteklediği için kabul görmüştü. Kaldı ki, bu davranışların destekledikleri söze tamamı tamamına uymalarına da gerek yoktu.

Yukarıda söz konusu edilen ampirik çalışma davranışlarla yapılan propagandanın sözcüklerle yapılan propagandaya inanmayan kimseler arasında nasıl etkili olabileceğini göstermektedir. Toplumsal çözülmenin, *anomienin*, çelişik değerlerin bulunduğu her yerde propagandanın salgın oranına ulaştığı görülmektedir. (Bu durumda) değerlerle ilgili herhangi bir ifade “sırf propaganda kuşkusuyla karşılanmak olasılığını taşımaktadır. Özendirme ve öğütler kuşkuyla karşılandığı halde davranışlarla yapılan propaganda daha çok güven sağlamaktadır. Bu takdirde kitlenin üyeleri izledikleri davranıştan kendi sonuçlarını çıkarmak bakımından daha serbest kalmakta, manevra konusu edildiklerini düşünmeleri olasılığı da azalmaktadır. Propagandacının davranışlarıyla sözleri simgesel olarak birbirine uyarsa bu, onun içtenliği hakkında bir inanç uyandırmaktadır. Daha ilerde yapılacak araştırmalar bu propaganda türünün *anomienin* yaygın bulunduğu toplumlarda bütünlenmiş toplumlardan çok daha fazla etkili olup olmadığını saptıyabilir. Ancak, yukarıda sözünü ettiğimiz Malinowski örneğinde olduğu gibi bu örnek de, araştırmanın kuramla bütünleştirilecek yeni değişkenler ortaya koymaktaki rolünü göstermektedir.

3. Kuramsal İlginin Yeniden odaklandırılması

(Yeni Araştırma Yöntemleri Kuramsal İlginin Yeni Odaklar Kazanmasını Zorlarlar)

Buraya kadar, araştırmanın belli kuramların gelişmesindeki etkisi üzerinde durmuş bulunuyoruz. Oysa ki, ampirik araştırma kuramının gelişmesinde daha genel yönelimleri de etkileyebilir. Bu çoğunlukla, kuramsal ilginin odaklarını geliştirmekte olan araştırma noktalarına kaydırma eğilimindeki araştırma yöntemlerinin bulunması ile olur.

Bu olayın nedenleri tümüyle ortadadır. Bir kere, sağlam bir kuram ancak zengin olgularla beslenir ve yeni yöntemler bunları sağlamaya yardım eder. Yeni ve çoğunlukla daha önce bilinmeyen veriler yeni varsayımlara yol açarlar. Kaldı ki, kuramcılar elverişli araştırma tekniklerinin geliştirildiği alanlarda varsayımlarının derhal sınamaya konulabileceğini görürler. Bunlar için artık verilerin (kendiliklerinden) ortaya çıkmasını beklemek gerekmez - varsayımların doğrulanmasına yönelik araştırmalar derhal düzenlenebilir. Bir kurama ilişkin verilerin akışı böylece belli alanlarda gelişim temposunu hızlandırırken diğer bazı alanlarda yeterli gözlemlerin bulunmayışı kuramı durgunlaştırır. Dikkat noktası da buna göre kayma gösterir.

Kuramsal ilginin yeni merkezlerinin yeni araştırma yöntemlerinin bulunmasını izlediğini söylemek bu yöntemlerin en önemli etken olduğu anlamına gelmemektedir.¹³ Örneğin, bir toplumsal kontrol aracı olarak propaganda teorisine ilgi artışı genellikle, değişen tarihsel duruma, temel ideolojik sistemlerin çatışmalarına, yeni propaganda kanalları açan kitle haberleşme teknolojisine, sıcak ve soğuk savaşın bu yeni silahıyla ilgilenen devlet ve iş çevrelerinin sağladığı zengin kaynaklara karşı bir tepki niteliğindedir. Fakat bu ilgi artışı aynı zamanda yeni geliştirilen ve eksiklikleri itiraf edilen içerik çözümleme, panel tekniği ve odaklı görüşme gibi yöntemlerle sağlanan olguların birikiminin de bir yan ürünüdür.

Toplumsal kuramın yakın tarihindeki bu etkinin örnekleri pek bol olmakla birlikte bunlardan ancak bir kaçına değinecek kadar zamanımız vardır. Örneğin, kişilik ve karakterin toplumsal yapıya bağlı olarak biçimlendiği hakkındaki kurama ilgi artışı yeni izdüşel yöntemlerin; bu arada Rorschach testinin, kelime algı testinin (T.A.T.), oyun tekniklerinin, öykü tamamlamaların gelişmesinin sonucudur. Yine

13 Bu yöntemlerin, araçların ve gereçlerin daha önceki kuramlara dayandığını söylemeye gerek yoktur. Ancak bu gerçek onların kuramın gelişmesindeki uyarıcı etkisini değiştirmez.

Moreno ve arkadaşlarının sosyometrik teknikleri ve “pasif mülakat” tekniğindeki yeni gelişmeler kişilerarası ilişkiler kuramına ilgiyi canlandırmıştır. Bu tekniklerden “birincil gurupların yeniden keşfi” diye adlandırabileceğimiz; bireyle geniş, biçimsel örgütlere aracılık eden toplumsal yapılara karşı kuramsal ilgi doğmuştur. Söz konusu ilgi örneğin, fabrikaların toplumsal sistemlerinde, bürokratik ve siyasal örgütlerde bu gurupların rolü ve yapısı hakkındaki yayınlarda ifadesini bulmuştur. Aynı şekilde, panel tekniğinin -aynı denek gurubuyla tekrarlı görüşmelerin- kullanılmaya başlamasıyla, zamanla sosyal psikologların dikkatinin bu tekniğin özellikle uygun olduğu bazı problemler, örneğin, tavırların oluşumu, farklı seçenekler arasında verilen kararlar, siyasal katılmanın etkenleri ve çatışan rol talepleri karşısında davranışı belirleyen etkenler, üzerinde daha fazla toplu-lyacağını söyleyebiliriz.

Araştırma yöntemlerinin kuram üzerindeki bu dolaysız etkisi, belki de, kuramsal bakımdan elverişli kategoriler halinde düzenlenmiş sosyolojik istatistiklerin *yapılmasıyla* ortaya çıkmıştır. Talcott Parsons sayısal verilerin ancak çözümsel kategorilere oturtulabildikleri zaman bilimsel açıdan önem taşıdıklarını ve “yapılan araştırmalardan birçoğunun ortaya koyduğu verilerin mevcut genelleştirilmiş çözümsel çerçevelerden hiçbirinin yararlanmasına uygun olmadığını”¹⁴ gözlemlemiştir. Kısa süre öncenin bu çok haklı eleştirileri gittikçe geçerliliklerini kaybetmektedir. Geçmişte, sosyolog genellikle *daha önceden toplanmış* sosyolojik olmıyan amaçlarla biraraya getirilmiş ve bundan ötürü herhangi bir kuramsal sistemle doğrudan doğruya ilişkili olabilecek kategoriler halinde düzenlenmemiş istatistiklerle uğraşmak zorundaydı. Sonuç olarak da, hiç değilse nicel olgular bakımından kuramcı kendi problemleriyle ancak teğet ilişkili bulunan geçici verilerle çalışmak zorunda kalırdı. Bu ise yalnız geniş bir yanılığ payı bırakmakla kalmaz-Durkheim’in yararlanmak zorunda kaldığı kaba saba toplumsal dayanışma göstergelerini hatırlayınız- aynı zamanda kuramın rastgele ve hatta kazara kendisiyle ilgili verilerin ortaya çıkmasını beklemesi anlamına gelirdi. Kuram hızla gelişemezdi. Bu durum şimdi değişmeğe başlamıştır.

Kuramcı artık nicel verileri için tamamen yönetim kurullarının veya sosyal güvenlik kurumlarının rızasını beklemek zorunda değildir.

14 Talcott Parsons, “The role of theory in social research,” *American Sociological Review*, III (1938), 19; cf. *The Structure of Social Action*, (New York, 1937), 328-329 n. “... Toplumsal alanda en elverişli istatistik malumat analitik teorinin kategorilerine doğrudan doğruya uydurulamıyacak düzeydedir.”

Tarde'ın yarım yüzyıl önce çizdiği, sosyal psikolojide özellikle tavırlar, kanaatlar ve duygularla ilgili istatistiklere olan gereksinme hakkındaki program¹⁵ yarı yarıya gerçekleşmiştir. Yine, çevre örgütlenmesiyle ilgili araştırmalarda bulunanlar sınıf yapısı, toplumsal davranış, ve grupların oluşumu hakkında istatistikler sağlamakta, ve bunlar kuramsal ilgi noktaları üzerinde izlerini bırakmaktadırlar. Etnik çalışmalar kuramcıya yeni yönelimler kazandıran nicel veriler sağlamaya başlamışlardır. Savaş sırasında bir ölçüde yeni araştırma tekniklerinin sonucu olarak zengin sosyolojik verilerin toplanmış olması -ki, özellikle Savaş Departman'ının Haber alma ve Eğitim Bölümü Araştırma Kolu tarafından gerçekleştirilmiştir- gurup morali, propaganda ve liderlik kuramlarına ilgiyi yoğunlaştıracaktır.^{15a} Ancak, Bu konudaki örnekleri daha fazla artırmaya gerek yoktur.

Buraya kadar söylediklerimizden istatistiklerin birikiminin kendiliğinden kuramı geliştirdiği anlamı çıkarılmamalıdır; belirtmek istediğimiz kuramsal ilginin, sayısal verilerin bol olduğu alanlara kayma eğilimi taşıdığıdır.^{15b} Kaldı ki, bizim yaptığımız yalnızca bu odak kaymasına dikkati çekmektir, onu değerlendirmek değil. Bu olay bazan dikkati pekala kuramsal veya insancıl anlamda "önemsiz" problemlere de saptırabilir; veya daha geniş sonuçlar taşıyan sorunlardan derhal çözüm vaadeden sorunlara kaydırabilir. Ayrıntılı bir çalışmamız bulunmadığından bu noktayı bütünüyle değerlendirmemiz güç olmaktadır. Fakat modelin kendisi sosyolojide de diğer disiplinlerde olduğu kadar açık görünmektedir; yeni tekniklerin kullanılmasıyla yeni ve daha önce mevcut olmayan veriler ortaya çıktıkça kuramcılar çözümleyici gözlüklerini bu verilerin sonuçlarına çevirmekte ve yeni araştırma yönleri geliştirmektedirler.

4. Kavramların Açıklığa Kavuşturulması

(Ampirik Araştırma Açık Kavramlara Varılması İçin Baskıda Bulunur)

"Kuramlaştırma" denilen işin büyük kısmı haklı olarak kavramları açıklığa kavuşturmakla uğraşır. Açıkça betimlenmiş kavramlar konusunda toplum bilimin her zaman kusursuz olduğu söylenemez. Yöntem bilime (Metodolojiye) ağırlık veren bir araştırma, kapsamına

15 Gabriel Tarde, *Essais et mélange sociologiques*, (Paris, 1895), 230-270.

15a S.A. Stouffer et. al., *The American Soldier*'ın yayınlanması sonucu olduğu gibi.

15b İstatistik veriler ayrıca araştırmada kuramı sınamaya koymaya yarıyacak kesinliği sağlarlar. Bölüm II de kesinliğin fonksiyonları hakkındaki tartışmaya bkz.

giren değişkenleri yeterince çözümlenmeden nedensellik ilişkilerini kurma *modeli* üzerinde odaklaşabilir. Bağımsız değişkenlerin açıklığa kavuşturulmasıyla ilgilenmeyen ve metodolojik deneycilik diye adlandırılabilir olan bu araştırma modeli günümüzdeki araştırmaların büyük kısmını karakterize etmektedir. Örneğin Chapin, pek büyük titizlikle çizilmiş bir dizi deney sonucu, "gecekondu ailelerinin kamusal konut projeleriyle yeniden yerleştirilmelerinin bu ailelerin yaşam koşullarıyla toplumsal yaşantılarını geliştirdiğini" saptamaktadır.¹⁶ Yine kontrollü deneyler yoluyla psikologlar, koruyucu aileler yanına yerleştirmenin çocukların zeka testlerindeki sonuçları ne denli etkilediğini araştırmaktadırlar.¹⁷ Veya, yine deneysel çalışmalarla, araştırmacılar belli bir propaganda filminin İngilizler hakkındaki tavırları geliştirme amacına ulaşip ulaşmadığını belirlemeğe çalışmaktadırlar. Toplum bilim metodunu geliştiren pek çok araştırmayı temsil eden bütün bu örneklerin ortak özelliği ampirik değişkenlerin kendi kavramsal öğeleri açısından çözümlenmişleridir.¹⁸ Rebecca West'in karakteristik berraklığıyla bu genel metodolojik deneycilik problemini tanımladığı gibi, "A, B ve C nin belli nedensellik ilişkileri ile bağlantılı olduğunu bilsek dahi A veya B veya C nin özünü herhangi bir kesinlikle anlayabilmemiz mümkün değildir." Sonuç olarak, bu araştırmalar, araştırma tekniklerini ilerletmekle birlikte bulguları toplum bilimin kuram hazinesine birşey eklememektedir.

Ancak, genellikle kuramcıya özgü bir alan olarak görülen kavramların açıklığa kavuşturulması, zaman zaman ampirik araştırmanın bir sonucu olarak da ortaya çıkmaktadır. Kendi gereksinmelerine duyarlı bir araştırma kavramsal açıklık konusundaki baskıdan kolay kolay kaçamaz. Zira, *araştırmanın temel taleplerinden biri kavramların, değişkenlerin araştırmanın yürütülmesini sağlamaya yetecek bir açıklıkla betimlenmesidir* ki bu talep, ekseriya yanlış olarak sosyolojik kuram diye adlandırılan çıkarsamalı yorumla karşılanamaz.

Kavramların açıklanması ampirik araştırmaya genellikle, ele alınan değişkenlerin *göstergelerini* kurmak şeklinde girer. Araştırmayı

16 F.S. Chapin, "The effects of slum clearance and rehousing on family and community relationships in Minneapolis," *American Journal of Sociology*, 1938, 43, 744-763.

17 R.R. Sears, "Child Psychology" in Wayne Dennis, ed., *Current Trends in Psychology*, (University of Pittsburgh Press, 1947), 55-56. Sears'ın bu tür araştırmalar konusundaki yorumları genel problemi gayet iyi bir biçimde ortaya koymaktadır.

18 Bütün eksikliklerine rağmen odaklı görüşme gibi yöntemler başlangıçta ayrımsallaşmamış durumlarda ilgili olabilecek değişkenleri saptamaya yardımcı olarak planlanmışlardır. Bkz. R.K. Merton, M. Fiske ve P.L. Kendall, *The Focused Interview*, (Glencoe, Ill; The Free Press, 1956.)

kapsamıyan irdelemelerde, herhangi bir açık kavram kullanmaksızın “morale” veya toplumsal dayanışmadan söz etmek mümkündür; ancak araştırmacı “morale”in yüksekliği veya bozukluğu, toplumsal dayanışma veya toplumsal çatışma durumlarını sistemli olarak inceleyecekse terimlerini açıklığa kavuşturması gerekir. Araştırmacı baştan kösteklenmek istemiyorsa gözlemi mümkün, az çok kesin ve titizcesine açık göstergeler yapmak zorundadır. “İşlemcilik”-operationalism adı verilen bütün bir düşünce akımı araştırmacının çalışmasına yetecek kadar açık olarak betimlenmiş kavramlara olan gereksinmesinin belirgin örneklerinden yalnız biridir.

Kuramsal yönelimle sistematik ampirik araştırmayı birleştiren sosyologlar bu gereksinmeyi özellikle anlamışlardır. Örneğin Durkheim, terminoloji ve göstergelerinin şimdi eksik ve tartışmalı görünmelerine rağmen, kavramları için göstergeler yapmak gereksinmesini açıkça görmüştür. Durkheim, “Bize görünmeyen bir iç olgunun yerine onu simgeleyen bir dış olgu koymak ve öncekini bu sonraki vasıtasıyla incelemek gerektiğini”¹⁹ tekrar tekrar belirtmiştir. Gösterge veya kavramsallaştırılmış birimin işareti ideal olarak, ifade ettiği şeyle bire-bir korrelasyon içinde bulunur (ki bu ilişkiyi kurma gücüğü kuşku araştırmanın önemli sorunlarından biridir). Göstergeyle konusu bu şekilde ilişkili olduğuna göre bunlardan birinin gösterge, diğerinin göstergeyle ifade edilen değişken olarak alınmasının nedenleri merak edilebilir. Durkheim’ın ima ettiği ve Suzanne Langer’in yeniden belirttiği gibi korrelasyonun iki tarafından biri olan gösterge kolaylıkla görülebildiği halde, diğer tarafın yani kurama ilişkin olanın görülmesi daha güç veya olanaksızdır.²⁰ Örneğin, tavır ölçekleri başka türlü ayırdedilmeyen tavırların elverişli göstergelerini oluşturdukları gibi, ekolojik istatistikler de ayrı bölgelerdeki farklı toplum yapılarının göstergelerini temsil ederler.

Araştırmada çokluk (ölçeklerin geliştirilmesi yoluyla) nicelleştirme olarak görülen eğilim, kavramların ampirik araştırmanın yürütülmesine yarayacak ölçüde açıklığa kavuşturulması girişiminin özel bir örneği-

19 Emile Durkheim, *Division of Labor in Society*, (New York: Macmillan, 1933), 66; Ayrıca *Les regles de la methode sociologique*, (Paris, 1930), 356 ve diğerleri. Cf. R.F. Merton, “Durkheim’s Division of Labor in Society,” *American Journal of Sociology*, 1934, 40. özellikle göstergeler sorunuyla ilgili olarak 326-7; geliştirilmiş bir analiz için bkz. Lazarsfeld ve Rosenberg, ed., *The Language of Social Research*, Alt Bölüm I e giriş.

20 Suzanne K. Langer, *Philosophy in a New Key*, (New York: Penguin Books, 1948), 46-47.

dir. Araştırmanın yürütülmesi sırasında kavramların kullanılması bakımından geçerli ve gözlemi yapılabilen göstergelerin geliştirilmesi şarttır. Son bir örnek çıkarsamalı yorum düzeyinde kötü tanımlanmış ve belirsiz kalmış bulunan eski sosyolojik kavramların açıklığa kavuşturulması için araştırmanın nasıl baskı yaptığını gösterecektir.

Sosyolojinin temel kavramlarından biri bireylerin birden çok sosyal rolleri bulunduğu ve davranışlarını her rolün yapısal olarak betimlenmiş beklentilerine göre düzenleme eğiliminde oldukları hakkındadır. Ayrıca, toplum ne kadar az bütünlenmiş olursa bireylerin çelişik sosyal rollerin baskısına o kadar fazla konu olacakları söylenmektedir. Bu konudaki tip-örneklerin sayıları fazla olup herkesçe bilinmektedir: parti ve kiliseden gelen çelişik baskılar altındaki Katolik Komünist, çatışan toplulukların zorlamalarından bunalan marjinal insan, meslek ve aileden gelen talepler arasında parçalanmış kadın, v.b.g. Sosyoloji ders kitaplarından herbiri çok kişilikli insana yönelen çelişik taleplerin örnekleriyle doludur.

Belki genellikle çıkarsamalı yorumlara saklı kaldığı ve pek ender olarak sistematik araştırmalara konu edildiği içindir ki bu çelişik roller sorununun verisel yönden açıklığa kavuşturulması ve onyıllar önce ulaştığı noktadan ileriye götürülmesi gereğ, hâlâ mevcuttur. Thomas ve Znaniecki bundan çok zaman önce toplumsal roller arasındaki çelişkilerin toplumsal kurallara bağlılık ve rol parçalanması (rol talepleri dizilerinin herbirinin farklı durumlara ayrılması) yoluyla azaltılabileceğini belirtmişlerdir.²¹ Diğer bazıları, roller arasında sık çatışmalar çıkmasının birey için olduğu kadar toplum için de bozucu etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Fakat bütün bunlar dikkati çeken birçok problemi çözümlenmemiş olarak bırakmaktadır: çelişik rollere konu olan kişilerin nasıl davranacakları hangi temellere göre belirlenebilir? Bir karar verilmesi gerektiğinde hangi rol (veya hangi gurup dayanışması) öncelik kazanır? Hangi koşullar altında biri veya diğeri üstün gelir? Çıkarsamalı düşünce düzeyinde bireyin kendini en fazla özdeştiirdiği rolün üstün geleceği belirtilerek, problem totolojik bir biçimde güya çözümlenmiştir. Veya, rollerin uyumsuzluğu sonucu belirecek davranışın tahmini sorunu ki, dayanışma, çatışma, rol talebi ve durum kavramlarının işlemsel olarak açıklığa kavuşturulmasını gerektiren bir araştırma problemi, rol çatışmalarının genellikle engelleme ile sonuçlandığı gözlemlenmek yoluyla geçiştirilmiştir.

21 W.I. Thomas ve F. Znaniecki, *The Polish Peasant*, (New York: Knopf, 1927), 1866-70, 1888, 1899.

Yakın zamanlarda, ampirik araştırma bu problemle ilgili kilit kavramların açıklığa kavuşturulmasını zorlamıştır. Çelişik gurup baskılarının göstergeleri yapılmış ve bunlardan doğan davranış özel durumlarda gözlemlenmiştir. Dolayısıyla, bu yönde bir başlangıç olmak üzere oy verme gibi somut bir karar durumunda bu çapraz baskılara konu olan bireylerin oy-kararlarını geciktirmek tepkisini gösterdikleri ortaya konulmuştur. Yine, henüz tamamen saptanamamış bazı koşullar altında, bireylerin çatışmayı, çatışma alanından kaçarak azaltmaya çalıştıkları görülmektedir: böyle bir durumda, örneğin, siyasal propagandaya karşı ilgilerini kaybetmektedirler. Nihayet, bütün bu verilerden, seçmen üzerinde çapraz baskıların bulunması halinde genel olarak verilecek kararı toplumsal ekonomik durumun saptadığı anlaşılmaktadır.²²

Her ne şekilde olursa olsun, bu örnekde de, diğerlerinde olduğu gibi, esas, ampirik araştırmanın taleplerinin devralınan kavramları açıklığa kavuşturmakta vasıta oluşudur. Ampirik araştırma süreci kuramsal çalışma içinde gözden kaçıp gidecek kavramsal sorunları yüzeye çıkarmaktadır.

Yazımızı bir kaç noktaya değinerek sonuçlandırabiliriz. Tartışmamız araştırmanın toplumsal kuramın gelişmesindeki dört etkisini konu edinmiştir: kuramı başlatma, yeniden biçimlendirme, yeniden odaklandırma ve açıklığa kavuşturma. Kuşkusuz daha başka etkileri de vardır. Öte yandan, bu bölümün ana temasının yanlış anlamalara sebep olması da mümkündür. Yazımızdan kuram ve kuramcının zararına olarak haksız bir ayırım yapıldığı sonucu çıkarılabilir. Amacımız bu değildir. Biz yalnızca, açıkça ifade edilmiş bir kuramın daima ampirik araştırmadan önce gelmediğini, kuramcının mutlaka yeni gözlemlere giden yolu aydınlatan lamba olmadığını önermek istedik. Bu sıralama ekseriya tersine dönmektedir. Öte yandan sosyolojinin meşru meyva verebilmesi için kuramcı ile araştırmacının evli olmaları gerektiğini söylemek de yeterli değildir. Bunlar yalnızca bağlılık sözü vermekle kalmamalı, birliğin buradan ileriye nasıl götürüleceğini de bilmelidirler. Herbirinin karşılıklı rolleri açıkça tanımlanmalıdır. Bu bölüm o tür tanımlamaya yönelen kısa bir denemedir.

²² Lazarsfeld, Berelson ve Gaudet, *The People's Choice*, Bölüm VI ve W.N. McPhee'nin bunu izliyen çalışmaları: *Voting* (University of Chicago Press, 1954).